

УДК 374.7

Н. В. Тітченко,

старший науковий співробітник

(Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України)

АНДРАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ БЕЗРОБІТНИХ

У статті розглянуто професійне навчання безробітних як складовий компонент безперервної професійної освіти дорослих та інструмент реагування на поточні і перспективні потреби ринку праці.

Подано аналіз особливостей організації навчання безробітних як однієї із соціально незахищених груп дорослого населення. На основі теоретичного аналізу визначено особливості та переваги андрагогічного підходу до організації професійного навчання безробітних.

Актуальність дослідження. У більшості країн світу наприкінці ХХ – початку ХХІ століття відбулись значні кількісні та якісні зміни в галузі освіти дорослих. Україна не стала виключенням. Початок ХХІ століття для нашої держави ознаменувався розбудовою системи професійного навчання безробітних, яка передбачає в собі наявність чіткої організаційної структури: певним чином упорядковану сукупність освітніх закладів та процес їх функціонування і розвитку. Визначені основні компоненти її розвитку, а саме: цілі функціонування, що детермінуються вимогами ринку праці та соціальним замовленням; умови якісної діяльності (нормативне та науково-методичне забезпечення, навчально-матеріальна база та ін.); суб'єкти та об'єкти навчального процесу; організаційні форми, методи і технології навчання; переліки освітніх програм тощо.

Професійне навчання є засобом впливу на особистість, підвищення її впевненості у власних силах. У контексті основних положень про соціально-педагогічні системи соціокультурний феномен "професійне навчання безробітних" має базуватись на сучасних ідеях, пов'язаних із освітою дорослих.

Професійне навчання як складовий компонент безперервної професійної освіти – це соціально-педагогічне явище, виникнення й розвиток якого зумовлено, насамперед, соціально-економічними чинниками: структурними трансформаціями у виробництві, змінами у сфері зайнятості, швидкою адаптацією до нових умов праці [1].

Побудова і вдосконалення системи професійного навчання безробітних як однієї із соціально незахищених категорій дорослих передбачає всебічне вивчення цієї соціальної групи із врахуванням реалій сьогодення, а також історичного вітчизняного та закордонного досвіду.

Метою статті є аналіз особливостей організації професійного навчання безробітних як соціально незахищеної категорії дорослого населення і окреслення особливостей та переваг андрагогічного підходу до його організації.

Аналіз досліджень та публікацій. На наш погляд, розгляд соціокультурного феномену "професійне навчання безробітних" у контексті основних положень про соціально-педагогічні системи має базуватись на низці сучасних ідей, пов'язаних з освітою дорослих, і, безперечно, з наукою андрагогікою.

Значний внесок у формування концептуальних положень щодо особливостей розвитку освіти дорослих на різних історичних етапах доклали вітчизняні та зарубіжні вчені: С. І. Болтівець, Л. П. Вовк, П. В. Горностаєв, А. В. Даринський, Є. І. Огарьов, Н. С. Побірченко, Л. Є. Сігасва; андрагогічних підходів до освіти дорослих: С. Г. Вершловський, М. Т. Громкова, С. І. Змейов, І. А. Колесникова, В. В. Олійник, В. І. Подобед, Н. Г. Протасова; особливостей професійного навчання дорослих із числа безробітних: Н. М. Бідюк, І. А. Колесникова, В. М. Крупицький, А. Є. Марон, Є. П. Тонконогова та ін.

Виклад основного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів діяльності Державної служби зайнятості України є професійна підготовка безробітних до трудової діяльності. Вона спрямована на забезпечення професійної самореалізації особистості громадянина, здобуття ним, на основі наявного освітнього рівня та досвіду попередньої роботи, нової професії чи спеціальності, формування поглиблених професійних знань, умінь, навичок і здатностей. Успішність професійного навчання великою мірою залежить не тільки від того, наскільки воно зорієнтоване на задоволення потреб ринку праці, а й наскільки враховані особистісні бажання різних категорій населення. Показником такої успішності виступають умови, що створені для ціннісно-рольового самовизначення особистості в основних соціальних ролях та для досягнення високого рівня засвоєння нею певних знань, умінь, навичок і здатностей. Це, у свою чергу, спонукає організаторів професійного навчання до пошуку оптимальних форм і методів, які адаптовані до завдань освіти дорослих.

Особливостями професійного навчання безробітних є:

- стислі терміни навчання;
- практична спрямованість навчання;
- відсутність чітко окресленого виховного процесу.

Результативне навчання безробітних можливе за умови застосування оптимальних підходів, які відповідають особливостям суб'єктів навчання – безробітним як окремої категорії дорослих громадян,

які мають професію (спеціальність), життєвий і професійний досвід, психологічні характеристики, пов'язані з втратою роботи чи необхідністю змінювати професію.

Адаптація цієї соціально незахищеної групи дорослого населення до швидкої зміни соціального, економічного, технологічного, політичного середовища, формування активного повноцінного способу життя, інтеграція у соціум, участь у суспільному житті країни неможливі без оновлення знань, умінь, навичок та здатностей незалежно від віку та соціального становища, тому головним принципом освітньої системи є неперервність освіти, створення оптимальних умов для розвитку кожної людини, незалежно від її соціального статусу, впродовж усього життя. Доцільність неперервності освіти у сучасному суспільстві загально визнана, її розглядають як один із головних елементів соціальної моделі.

Розглядаючи проблеми освіти дорослих, можна зазначити, що андрагогіка інтегрує знання різних наукових галузей – геронтологія, фемінологія, соціальна педагогіка, соціальна робота та ін. Андрагогіка з позиції особистості як соціальна інституція є стимулом особистісного розвитку. Це особливо актуально для безробітних – людей, яким потрібні спеціальні соціально-освітні структури, адаптовані до їх потреб.

Професійне навчання безробітних вирішує широкий спектр завдань: соціальні – підвищення конкурентоздатності громадянина на ринку праці, його статусу в суспільстві; економічні – розвиток трудових ресурсів суспільства, відтворення робочої сили тощо.

Актуальність розвитку професійного навчання безробітних у системі Державної служби зайнятості України підтверджується зростанням кількості громадян, які потребують цієї послуги. За статистичними даними протягом 2010-2011 років професійне навчання за направленням служби зайнятості пройшли близько 357 тис. осіб.

Безробітні, які проходять професійну підготовку за направленням Державної служби зайнятості України як специфічна категорія слухачів, потребують особливих підходів у навчанні. Це зумовлено не лише їх віковими особливостями, наявністю певного професійного досвіду, а й тим, що вони знаходяться в процесі пошуку роботи. Останнє має значний вплив на емоційну, мотиваційну та поведінкову сфери таких громадян. Врахування цих чинників у процесі організації їх професійної підготовки зумовлює формування нових вимог до технологій, форм, методів і засобів навчання.

До всіх підприємств та організацій, на базі яких організовується професійна підготовка безробітних, висувуються такі вимоги:

- безробітні, що навчаються, повинні мати чітку уяву про професію, якій навчаються, і про те, що їх чекає після закінчення терміну навчання;
- навчання повинно бути конкретним, тобто охоплювати ті питання, що безпосередньо пов'язані саме з даною тематикою; до програми навчання необхідно включати лише професійно спрямовані дисципліни;
- навчання повинно бути вмотивованим, щоб застерегти слухачів від розчарувань у подальшому.

Одним з основних шляхів розвитку системи професійного навчання соціально незахищених груп з числа дорослого незайнятого населення є інституціоналізація, розвиток її інституціональних форм.

Останнім часом відбулася інституціоналізація різних видів освіти. Спеціальна термінологія, яка введена ЮНЕСКО, відображає різні ступені організованості освітніх послуг: формальна, неформальна, інформальна. Впродовж багатьох років в Україні освітній процес проводився за формальною та неформальною формами, при цьому переважала формальна, так як успішне закінчення освітнього процесу підтверджувалось видачею документів відповідно до державних стандартів освіти в Україні.

Навчання в межах формальної освіти орієнтується на формування соціальної компетентності – готовності до виконання основних соціальних функцій в умовах швидких соціальних змін життєдіяльності людини. Особи, які втратили роботу, тобто безробітні, передусім, орієнтуються також на формальну освіту: перепідготовку, підвищення кваліфікації чи здобуття, з метою формування професіоналізму та своєї адаптації до трудової діяльності в різних соціально-економічних умовах, другої професійної освіти. Водночас, із прийняттям законів України "Про професійний розвиток працівників" і "Про зайнятість населення" широкого застосування набуває і неформальне професійне навчання осіб із числа безробітних та працівників підприємств. Наприклад, для людей вікової категорії "45+", страховий стаж яких становить не менше 15 років, з метою підтримки їх конкурентоспроможності на ринку праці, законодавством України [2] передбачено право на отримання, за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, одноразового ваучера на професійне навчання: перепідготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації, стажування за професіями та спеціальностями пріоритетних видів економічної діяльності.

Порівняння спеціальної термінології, визначеної ЮНЕСКО та Законом України "Про професійний розвиток працівників", яка відображає різні ступені організованості освітніх послуг представлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Термінологічне порівняння форм професійної освіти дорослих

За ЮНЕСКО	За Законом України "Про професійний розвиток працівників"
формальна – та, яка здійснюється через традиційну систему державних і недержавних освітніх закладів, спеціально підготовленим персоналом, де успішне закінчення освітнього процесу підтверджується видачею документів відповідно до державних стандартів;	формальне професійне навчання працівників – набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок у навчальному закладі або безпосередньо у роботодавця відповідно до вимог державних стандартів освіти, за результатами якого видається документ про освіту встановленого зразка;
неформальна – здійснюється не навчальними закладами, а різними іншими закладами і організаціями, не завжди професійними викладачами, не обов'язково завершується видачею загально визнаного документа про освіту;	неформальне професійне навчання працівників – набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання;
інформальна освіта, за своєю сутністю, близька до самоосвіти і здійснюється у процесі повсякденного життя з використанням сучасних інформаційних технологій, шляхом ефективної організації дозвілля і активного використання освітнього середовища (театри, телебачення, бібліотеки, клуби, ЗМІ тощо).	інформальне професійне навчання – неорганізоване, тобто неофіційне, набуття інформації, яке не має цілеспрямованого характеру, через самоосвіту, відвідування бібліотек, театрів, музеїв, навіть спілкування в соціумі.

У зв'язку з тим, що згадані працівники підприємств і безробітні є представниками категорій громадян, які характеризуються як дорослі люди, їх професійне навчання потребує системного підходу і вимагає відповідної організації навчального процесу, особливих форм і методів навчання та особливих викладачів, викладачів, які мають андрагогічні знання.

З усіх професійно-технічних навчальних закладів, що займаються підготовкою та перепідготовкою безробітних, найповніше визначеним вимогам відповідають центри професійно-технічної освіти державної служби зайнятості (далі – ЦПТО ДСЗ). Це спеціалізовані освітні установи для професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення, головним завданням яких є забезпечення права громадян України на професійне навчання відповідно до їх покликань, інтересів, здібностей з метою задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках.

Система організації професійного навчання безробітних, створена в Україні, – це впорядкована сукупність взаємопов'язаних між собою навчальних закладів та органів управління, головним завданням яких є забезпечення підвищення професійної компетентності безробітних на ринку праці. Основні функції цієї системи ми бачимо у вдосконаленні науково-методичної підготовки, професійної майстерності, підвищення загальнокультурного розвитку особистості дорослої людини, використанні досягнень педагогічної науки і прогресивного андрагогічного досвіду [3].

ЦПТО ДСЗ були створені відповідно до програм державної служби зайнятості на 2009–2012 роки щодо розвитку мережі власних навчальних закладів, організаційно підпорядкованих регіональним центрам зайнятості.

З метою забезпечення управлінських функцій, взаємодії підрозділів Державного, регіональних і базових центрів зайнятості щодо ефективного професійного навчання безробітних у ЦПТО ДСЗ, готовності навчальних закладів оперативно реагувати на потреби галузей економіки, зміну кон'юнктури ринку праці розроблена технологія [4], що являє собою систему управлінських процедур і операцій, оперативність якої забезпечується електронними засобами ЄІАС (NET).

У даній Технології Центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, здійснює: нормативно-правове забезпечення (розробка проектів нормативно-правових актів з питань організації професійного навчання безробітних); планування розвитку мережі ЦПТО ДСЗ (прогнозування потреб ринку праці, визначення пріоритетних напрямків розвитку мережі); планування фінансово-господарської діяльності ЦПТО ДСЗ; організацію професійного навчання безробітних та його контроль; методичне забезпечення навчально-виробничого процесу; контроль за організацією інформаційно-просвітницької роботи.

Територіальний орган центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції (обласний центр зайнятості), забезпечує: координацію організації та забезпечення професійного навчання безробітних та його контроль; координацію і планування фінансово-господарської діяльності ЦПТО ДСЗ; організацію інформаційно-просвітницької роботи.

На базовому рівні здійснюється: організація та забезпечення професійного навчання безробітних, і його контроль; організація планування та фінансово-господарської діяльності ЦПТО ДСЗ; інформування громадськості про діяльність ЦПТО ДСЗ, передусім, через засоби масової інформації.

Центр професійно-технічної освіти державної служби зайнятості здійснює: організацію та здійснення професійного навчання безробітних, і контроль за його проведенням; планування фінансово-господарської діяльності; організацію інформаційно-просвітницької роботи.

На основі системного підходу до процесу професійної освіти безробітних нами виділяються такі основні компоненти:

- мета функціонування, детермінуюча соціальне замовлення та вимоги ринку праці;
- стандарти професійно-технічної освіти;
- організаційні форми, методи і технології навчання;
- суб'єкти і об'єкти навчального процесу;
- умови, які забезпечують нормальне функціонування системи (нормативне та науково-методичне забезпечення, навчально-матеріальна база та ін.).

Андрагогіка керується двома основними положеннями:

- згідно з першим, провідна роль у процесі навчання належить самій дорослій людині;
- згідно з другим – навчання здійснюється у процесі спільної діяльності тих, хто навчається, і тих, хто навчає.

Професійне навчання безробітних базується на таких андрагогічних принципах:

- пріоритетність самостійного навчання;
- спільність дій слухачів і викладачів у процесі навчання;
- використання наявного позитивного життєвого досвіду (передусім, соціального і професійного), стартових знань, умінь, навичок слухачів як джерел формалізації нових знань;
- коригування набутого досвіду при засвоєнні нових знань;
- індивідуальний підхід до навчання відповідно до власних потреб, з урахуванням соціально-психологічних характеристик особистості, обмежень щодо професійної діяльності, наявності вільного часу, фінансових ресурсів тощо;
- елективність навчання;
- рефлексивність;
- використання слухачами результатів навчання у практичній діяльності;
- системність навчання;
- актуалізація результатів навчання;
- професійний розвиток особистості.

Оскільки доросла людина стає реальним суб'єктом процесу навчання, завдання викладача-андрагога, який займається питаннями освіти дорослих, полягає в тому, щоб створити комфортні умови для професійного навчання безробітних. Основою організації процесу навчання соціально незахищених категорій дорослих стає індивідуалізація (у тому числі на основі індивідуальних програм навчання, які переслідують індивідуальні, конкретні цілі навчання кожної людини, зокрема людини, яка втратила роботу) – тому, звичайно, вона потребує створення відповідних умов, потрібних для оволодіння способами пошуку необхідних знань, розроблення програм самоосвіти, професійного розвитку, соціальної адаптації тощо. З огляду на це, викладач-андрагог має бути не стільки посередником між дорослими учнями й знаннями, скільки консультантом.

Основною постаттю процесу професійного навчання безробітних можна вважати андрагога. Тому, з метою термінологічного упорядкування, передусім, на наш погляд, необхідно розробити кваліфікаційну характеристику професії "андрагог" і, зацікавленим міністерствам і відомствам, запропонувати відповідні зміни до "Державного класифікатора професій".

З метою забезпечення професійно-технічних навчальних закладів викладачами та майстрами виробничого навчання, здатними здійснювати навчання дорослого населення, зокрема безробітних, у вітчизняних вищих навчальних закладах (академіях, університетах, інститутах, коледжах) необхідно розпочати підготовку фахівців-андрагогів.

Крім того, доцільно, не рідше одного разу на три роки проводити підвищення кваліфікації вже працюючих педагогічних працівників, які займаються професійним навчанням безробітних, і один раз на п'ять років – керівників і спеціалістів центрів зайнятості різних рівнів, які безпосередньо спілкуються з безробітними. Для цього, на нашу думку, варто розробити навчальні програми, які б забезпечували у слухачів набуття андрагогічних компетенцій.

Доцільно передбачити також внесення до посадових інструкцій спеціалістів Державної служби зайнятості України таких компетенцій: оволодіння основами теорії і технології навчання, професійними, психофізіологічними особливостями дорослого населення; вміння мотивувати дорослу людину до навчальної і трудової діяльності; наявність організаторських та комунікативних здібностей; вміння

взаємодіяти з дорослими на рівні партнерства, враховуючи індивідуальні особливості претендента послуги в процесі її надання.

Висновки. Професійне навчання – це соціальна послуга, що виступає як інструмент реагування на поточні і перспективні потреби ринку праці та працевлаштування особливої соціальної групи дорослого населення – безробітних. Застосування андрагогічних принципів до організації професійного навчання має активізувати пізнавальну та освітню діяльність останніх, забезпечити ефективність самого процесу навчання. Це, в свою чергу, приведе до підвищення конкурентоспроможності, соціальної та професійної мобільності безробітних на ринку праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сігаєва Л. Є. Андрагогіка в професійному навчанні : [методичні рекомендації] / Л. Є. Сігаєва. – К. : ПП "ЕКМО", 2003. – 100 с.
2. Закон України "Про зайнятість населення" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
3. Капченко Л. М. Формування системи професійного навчання безробітних – веління часу / Л. М. Капченко // Професійно-технічна освіта. – 2011. – С. 39–42.
4. Наказ Державного центру зайнятості Міністерства соціальної політики України "Про впровадження Технології організації професійного навчання безробітних у ЦПТО ДСЗ" від 27.07.2012 № 67.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Sigaeva L. E. Andragogika v profesiinomu navchanni [Andragogics in the Vocational Training] : [metodychni rekomendatsii] / L. E. Sigaeva. – K. : PP "EKSMO" 2003. – 100 s.
2. Zakon Ukrainy "Pro zainiatist' naselelnia" [The Law of Ukraine "On the Employment"] [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
3. Kapchenko L. M. Formuvannia systemy profesiinogo navchannia bezrobotnykh – velinnia chasu [The Formation of the Vocational Training for the Unemployed – the Imperative of Time] / L. M. Kapchenko // Profesiino-tekhnichna osvita [Vocational Education]. – 2011. – S. 39–42.
4. Nakaz Derzhavnogo tsentru zainiatosti Ministerstva sotsial'noi polityky Ukrainy "Pro vprovadzhennia Tekhnologii organizatsii profesiinogo navchannia bezrobotnykh u TSPTO [The Order of the State Employment Centre of the Ministry of Social Policy of Ukraine "On the Introduction of Technology of the Vocational Training Organization for the Unemployed in TSPTO DSZ" from the 27.07.2012 № 67].

Матеріал надійшов до редакції 17.04. 2013 р.

Титченко Н. В. Андрагогический подход к организации профессионального обучения безработных.

В статье рассмотрено профессиональное обучение безработных как составной компонент непрерывного профессионального образования взрослых и инструмент реагирования на текущие и перспективные потребности рынка труда. Сделан анализ особенностей организации обучения безработных как одной из социально незащищенных групп взрослого населения. На основе теоретического анализа определены особенности и преимущества андрагогического подхода к организации профессионального обучения безработных.

Titchenko N. V. The Andragogical Approach to the Unemployed Professional Training Organization.

The article considers the unemployed professional training as an integral component of the continuous professional adult education and the tool to respond to current and future needs of the labour market. The analysis of features of the unemployed training organization as one of the disadvantaged groups of adults is done. Based on the theoretical analysis, the features and benefits of the andragogical approach to the unemployed vocational training organization are determined.